

הבדלה

א. נשים חייבות בקידוש למרות שמצוות הקידוש היא מ"ע שהז"ג, 'כל שישנו בשמירה ישנו בזכירה'. האם נשים חייבות בהבדלה כשם שהן חייבות בקידוש? והיה ונשים אינן חייבות להבדיל, האם מותר להן לעשות זאת בעצמן?
נפתח בשאלה הראשונה: האם נשים חייבות בהבדלה כשם שהן חייבות בקידוש? כהקדמה, נפגש עם המקור לכך שנשים חייבות בקידוש (ברכות כ:):
אמר רב אדא בר אהבה: נשים חייבות בקדוש היום דבר תורה. - אמאי? מצות עשה שהזמן גרמא הוא, וכל מצות עשה שהזמן גרמא נשים פטורות!... אמר רבא: אמר קרא זכור ושמור - כל שישנו בשמירה ישנו בזכירה, והני נשי, הואיל ואיתנהו בשמירה - איתנהו בזכירה.

מהו הטעם לכך שנשים חייבות בקידוש על אף היותו מ"ע שהז"ג?

האם ניתן ללמוד מכך שנשים חייבות בקידוש שהן חייבות גם בהבדלה? שאלה זו תלויה לכאורה בטיב הקשר שבין הקידוש להבדלה: אם מצוות ההבדלה נובעת כקידוש ממצוות 'זכור את יום השבת לקדשו', אז ודאי שנשים שחייבות בזכור חייבות בהבדלה. אך אם מצוות זכור מצווה על האדם לקדש את השבת בכניסתה בלבד, ומצוות ההבדלה היא מצווה עצמאית, אז יתכן שאין להסיק מחיוב אישה בקידוש שהיא חייבת בהבדלה. מהו אפוא טיב הקשר שבין הקידוש להבדלה? מהי הזיקה שבין ההבדלה ובין המצוה 'זכור את יום השבת לקדשו'?

הרמב"ם בספר המצוות כותב (מצות עשה קנה):

והמצוה הקנ"ה היא שצונו לקדש את השבת ולאמר דברים בכניסתו וביציאתו נזכור בהם גודל היום הזה ומעלתו והבדלו משאר הימים הקודמים ממנו והבאים אחריו. והוא אמרו יתעלה זכור את יום השבת לקדשו. כלומר זכרהו זכר קדושה והגדלה. וזו היא מצות קדוש. ולשון מכילתא זכור את יום השבת לקדשו קדשהו בברכה. ובביאור אמרו (פסחי' קו א) זכרהו על היין. ואמרו גם כן קדשהו בכניסתו וקדשהו ביציאתו. כלומר ההבדלה שהיא גם כן חלק מזכירת שבת מתוקנת ומצווה.

מהי תשובת הרמב"ם לשאלתנו?

תשובת הרמב"ם ברורה: מצוות זכור מצווה 'לאמר דברים בכניסתו וביציאתו, נזכור בהם גודל היום ומעלתו והבדלו משאר הימים הקודמים ממנו והבאים אחריו'. מצוות ההבדלה זהה אפוא במהותה למצוות הקידוש, זוהי ממש אותה מצוה: 'זכור את יום השבת לקדשו', בין בכניסתו ובין ביציאתו. מעתה, ברור שכשם שנשים חייבות בקידוש בשל חיונן במצוות 'זכור' כך הן חייבות בהבדלה.

ב. יש ראשונים שחולקים על הרמב"ם וסבורים שהבדלה היא מצוה עצמאית שאינה חלק ממצוות 'זכור'. **המאירי** מביא את עמדתם (ברכות כ:):
ויש מפרשים שאין חיוב הבדלה אלא מדברי סופרים.

עמדה זו שהבדלה היא מצוות דרבנן שאינה נלמדת ממצוות 'זכור', מעלה את השאלה האם חכמים חייבו נשים בהבדלה כשם שהן חייבות בקידוש. **המאירי** סבור שכן (שם):
 ויש מפרשים שאין חיוב הבדלה אלא מדברי סופרים אף לאנשים, ומכל מקום נשים חייבות בה
 מדברי סופרים כאנשים שתקנת חכמים בהבדלה כמצוות התורה בקידוש.

מהי עמדת המאירי? מהי סברת הדברים? מהו אופי הקשר שבין קידוש להבדלה שיכול
 להוביל את המאירי למסקנתו?

לדבריו, חכמים הרחיבו את מצוות התורה: התורה ציוותה להזכיר את קדושת השבת וייחודה בכניסתה וחכמים
 ציוו לעשות זאת גם ביציאתה. מאחר שמהותה של מצוות ההבדלה היא הרחבה של מצוות 'זכור', חכמים
 עיצבו אותה בהתאם להלכות מצוות התורה וחייבו נשים בהבדלה כשם שהן חייבות בקידוש.

האורחות חיים, ר' אהרון הכהן מלונגל, חולק (ב"י אור"ח רצו):

כתוב באורחות חיים (הל' הבדלה סי' יח) נשים אין מבדילות לעצמן דאין הבדלה תלויה בשמירת
 שבת (כזכור שהוקש לשמור) אלא רבנן אסמכוה (פסחים קו). אקרא.

חשוב: מהו יסוד המחלוקת בינו למאירי? מהו טיב הקשר שבין קידוש להבדלה לדעתו?

יתכן שלדעתו חכמים תיקנו מצווה עצמאית ולא ביקשו להרחיב את מצוות התורה. לכן הם לא חייבו נשים
 בהבדלה על אף חיובן בקידוש, ופטרו נשים כחלק מפטורן מכל מ"ע שהז"ג.

ג. לאחר שנפגשנו מעט עם המחלוקת בשאלת חיוב נשים בהבדלה, ננסה להתבונן בשאלה
 השנייה: נניח שנפסוק כדעה שנשים פטורות מהבדלה, האם פסיקה זו תוביל לאיסור על נשים
 להבדיל כדי שלא יברכו ברכה לבטלה? שאלה זו תלויה לכאורה במחלוקת שלמדנו בדף הקודם בין
 הרמב"ם לר"ת בשאלת יכולת נשים לברך על מ"ע שהז"ג: ר"ת שמתיר לנשים לברך על מ"ע שהז"ג
 יתיר לנשים להבדיל גם אם הן פטורות מהבדלה, בעוד שהרמב"ם שאוסר על נשים לברך על מ"ע
 שהז"ג יאסור אם הן פטורות¹.

והנה, **הרמ"א** כאמור פוסק שמוותר לנשים לברך על מ"ע שהז"ג (אור"ח תקפט, ו):

הגה: והמנהג שהנשים מברכות על מצות עשה שהזמן גרמא על כן גם כאן תברכנה לעצמן.
 לאורה של פסיקה זו, נצפה שהוא יפסוק שנשים יכולות להבדיל גם אם הן פטורות. אולם, בהלכות
 הבדלה פוסק **הרמ"א** (אור"ח רצו, ח):

נשים חייבות בהבדלה כשם שחייבות בקידוש, ויש מי שחולק. הגה: ע"כ לא יבדילו לעצמן רק
 ישמעו הבדלה מן האנשים.

דברי הרמ"א קשים לכאורה: אם נשים יכולות לברך על מ"ע שהז"ג, מדוע אין ביכולתן להבדיל גם
 אם הן פטורות? ואכן כך שואל **הב"ח** שחולק על הרמ"א (אור"ח רצו):

שארי ליה מאריה למה לא יבדילו לעצמן דבין שהנשים חייבות מן התורה ובין שהן אינן חייבות
 מדבר תורה אלא מדברי סופרים ואפילו אינן חייבות כלל אפילו מדברי סופרים למה לא יבדילו

1. ולדעתו כאמור לעיל נראה שנשים חייבות בהבדלה.

להוציא את עצמן מה שהן חייבות מדבר תורה או מדברי סופרים ואפילו אינם חייבות כלל מכניסות עצמם בחיוב כמו בשופר ולולב.

נסה לענות על השאלה.

ד. הט"ז השיב (אור"ח רצו, ס"ק ז):

על כן לא יבדילו לעצמן פירוש דאף באנשים אינו אלא דרבנן על כן הנשים לא יברכו על זה ולא דמי ללולב ושופר דמברכות כמ"ש רמ"א סי' תקפ"ט שהמנהג שהנשים מברכות על מ"ע שהזמן גרמא כו' שאני התם דהחיוב אצל אנשים הוא דאורייתא מה שאין כן כאן יש תרתי לפטור שהוא מדרבנן אפילו באנשים והוא מצות עשה שהזמן גרמא.

מהי תשובת הט"ז? נסח את דבריו ככלל שמגביל את העמדה שיכולים לברך על המצוות. נסה להתבונן בסברת הדברים, הם מובנים לך?

הט"ז מחלק בין מ"ע שהז"ג דאורייתא שעליהן יכולות לברך, ובין מ"ע שהז"ג דרבנן שעליהן אינן יכולות לברך. הסוברים שנשים פטורות מהבדלה סבורים שהבדלה היא מצוות דרבנן, ולכן הרמ"א שחושש לשיטתם פוסק שנשים לא יעשו יבדילו לעצמן – נשים אינן יכולות לברך על מצוות דרבנן! סברת הט"ז קשה לכאורה: מדוע שיהיה הבדל בין מצוות דאורייתא ובין מצוות דרבנן? זאת ועוד, **ערוך השולחן, ר' יחיאל מיכל עפשטיין**, מקשה על דברי הט"ז (אור"ח רצו, ה): ותמיהני הלא לולב כל ימי החג הם דרבנן לבד יום הראשון ונשים מברכות.

מהי קושייתו של ערוך השולחן?

אם נשים אינן מברכות על מצוות דרבנן שהזמן גרמן, מדוע הן מברכות על לולב בחול המועד, הרי מדאורייתא אדם מצווה ליטול לולב ביום הראשון בלבד!

ה. המג"א מציע תשובה נוספת לשאלה על דברי הרמ"א (רצו, ס"ק יא):

ואפשר דדעת רמ"א במצוה שיש בה עשיה רשאין לעשות ולברך אבל בדבר שאין בה אלא הברכה כגון כאן אין רשאות.

מהי תשובת המג"א? נסח את הדברים ככלל שמגביל את העמדה שיכולות לברך. נסה להתבונן בסברת החילוק, אתה מבין את הדברים?

המג"א מחלק בין מצוה 'שיש בה עשיה' שיכולות לברך, ובין מצוה 'שאין בה אלא הברכה' שאינן יכולות לברך. לכן הרמ"א פוסק שנשים אינן יכולות להבדיל, משום שזו מצוה שאין בה אלא הברכה. **ערוך השולחן** מתקשה גם בדברי המג"א (שם): ועוד איזה סברא יש לחלק בזה.

נסה להתמודד עם קושיית ערוך השולחן ולהסביר את סברת המג"א.

אנסה להציע: בהלכות ברכות העקרון הקובע הוא האיסור לברך ברכה לבטלה, ברכה שאינך מחויב לברך. מצוה שאין בה אלא ברכה מוגדרת כברכה ונידונה בהתאם לעקרונות של הלכות ברכות. החידוש שמאפשר לנשים לברך נאמר רק במצוות שיש בהן עשייה – אז ברכת המצוות אינה נחשבת כברכה רגילה אלא כחלק מהמצוה, וכשם שמותר לנשים לקיים את המצוה כך מותר להן לברך, ברכה שהיא חלק מדבר שמותר להן לעשות ושעשייתו נחשבת כמצוה.

1. הרב גוסטמן מסביר בדרך עמוקה ויסודית את דברי הט"ז שמחלק בין מצוות דאורייתא למצוות דרבנן. כהקדמה ניזכר בדברים שעיימם נפגשנו בדפים הקודמים, בדרך שבה הוא מסביר את יכולת הנשים לברך על מ"ע שהז"ג. לדבריו, יכולת זו נובעת מתפיסה עקרונית שהמצוה פונה גם לנשים והתורה רק מאפשרת להן להיפטר. כאשר הן מחליטות שלא לנצל את הפטור ולעשות את המצוה, המעשה נחשב כקיום מצוה. לכן הן יכולות לברך: הן מקיימות מצוה, מצוה שפונה גם אליהן. לאחר ההקדמה, נלמד את הסברו לחילוק הט"ז (קונטרסי שיעורים קידושין, גדול המצווה ועושה):

נסתפקתי אי שייכא ההלכה דנשים סומכות רשות² גם במצוה דרבנן, ונפקא מינה אי נשים מברכות במצוה דרבנן שהזמן גרמא... ומה שהביאני לידי ספק זה אע"ג דלכאורה כל דתקון רבנן כעין דאורייתא תיקון הוא דברי נתיבות המשפט הידועים בס"י רל"ד שכתב שם דאף דבאיסורי תורה אפילו אוכלן בשוגג צריך כפרה ותשובה להגין על היסורים מ"מ באיסור דרבנן אין צריך שום כפרה (אם אכל בשוגג) וכאילו לא עבר דמי... הרי דבדרבנן עיקר המצוה אינו אלא הציווי והחיוב ולא פעולת מעשה המצוה... ואפשר דלא שייך בדרבנן "רשות דמצוה" דכיון דאין שם חובה לאו מצוה היא כלל וממילא לא שייכא שם דינא דר"ת לענין ברכה וצ"ע. ונלענ"ד דבספיקתנו הנ"ל פליגי הב"ח עם הט"ז. דהנה באו"ח סוף ס"י רצ"ו הביא המחבר שתי שיטות אי נשים חייבות בהבדלה. וכתב הרמ"א שם על כן לא יבדילו בעצמן רק ישמעו הבדלה מן האנשים. והב"ח שם השיג על הרמ"א דאפילו למאן דאמר דפטורות מכל מקום יכולות להבדיל כמו בשופר ולולב דרמ"א עצמו פסק שהמנהג שהנשים מברכות. ומסיק הב"ח דגם בהבדלה כן דאפילו יש שם אנשים שיכולות לשמוע מפיהם מבדילין הנשים לעצמן. ובט"ז שם כתב להכריע כפסק רמ"א וחילק בין שופר ולולב שהוא דאורייתא לכך גם נשים מברכות אעפ"י שפטורות משאי"כ הבדלה שהיא מצוה עשה דרבנן שהזמן גרמא אין נשים מברכות כלל עיי"ש. וברור דסברת הט"ז הוא כמו שכתבתי דבמצוה דרבנן עיקר המצוה הוא החיוב ונשים שפטורות אין עליהן שום מצוה כלל וכסברת הנתיבות הנ"ל ולא שייך בדרבנן נשים סומכות רשות. וכיון דכל עיקר יסודו של ר"ת דנשים מברכות אמ"ע שהזמן גרמא אינו אלא מהא דנשים סומכות רשות וכמו שהוכחנו באות ב' לא שייך זה בדרבנן. אולם הב"ח סובר דגם במצוה דרבנן אמרינן נשים סומכות רשות דכל דתיקון רבנן כעין דאורייתא תיקון וממילא מברכות גם על מצוה עשה דרבנן שהזמן גרמא ודלא כפסק הרמ"א. ונראה דב"ח פליג גם על דינא דנתיבות הנ"ל ויסבור ב"ח דגם בשוגג בדרבנן צריך כפרה.

2. דברי ר' יוסי ור' שמעון, דברים שעומדים בבסיס תפיסתו.

מהי סברת החילוק בין דאורייתא ובין דרבנן? מדוע יסודו של ר"ת אינו קיים במצוות דרבנן?

לדבריו, ההתבוננות על מעשה אישה שמקיימת מ"ע שהז"ג כעל קיום מצוה, למרות שאינה מצווה, מניחה שיש במצוה רובד נוסף מעבר לחיוב ולציווי. אחרת, אם משמעות המצוה הייתה מתמצה בחיוב ובציווי, איך היינו יכולים לומר שהמצוה פונה גם לאישה, שמעשיה נחשבים כקיום מצוה, הרי היא אינה מחוייבת! רובד נוסף זה אינו קיים לדעתו במצוות דרבנן. משמעותן מתמצה בציווי ובחיוב, ולכן אין משמעות למעשיה של אישה שמקיימת מצוות דרבנן שהזמן גרמא: היא אינה מחוייבת ומשמעות המצוה מתמצה בחיוב. אין לפעולה ערך עצמי, 'חפצא של מצוה'. במצווה דאורייתא 'עצם הדבר הזה הוי מעשה המצוה ותכלית המצוה', אך לא במצוות דרבנן, מצוות שאינן אלא ציוויים וחיובים. לדבריו, הב"ח שחולק על הט"ז וסבור שנשים יכולות לברך גם על מ"ע שהז"ג, חולק על התבוננות זו על מצוות דרבנן, ולדעתו גם בהן יש אותו רובד נוסף, אותה משמעות שמעבר לשאלת הציווי והחיוב.

בהמשך, מתייחס הרב גוסטמן לשאלה ששאלנו לעיל על דברי הט"ז: אם נשים אינן מברכות על מצוות דרבנן שהזמן גרמן, מדוע הן מברכות על לולב בחול המועד, מצוות דרבנן שהזמן גרמא? עונה הרב גוסטמן (שם):

והנה על שיטת ט"ז הנ"ל דבמצות עשה דרבנן שהזמן גרמא אין נשים רשאות לברך לכאורה קשה טובא דהא מצות לולב כל שבעה אינה אלא מדרבנן דולקחתם לכם ביום הראשון כתיב ואפילו הכי גם נשים מברכות כל שבעה. וצריך לומר דסובר ט"ז דלאו כולהו דרבנן בחדא מחתא מחתינהו, ולולב כיון דיום ראשון הוא מדאורייתא רבנן לא חידשו מצוה מלבן רק הרחיבו והמשיכו את המצוה דאורייתא מיום אחד לשבעה ימים ובזה ודאי כעין דאורייתא תיקון וישנה בלולב כל שבעה מעשה המצוה ושייך בה "רשות דמצוה", משאי"כ בהבדלה דאין עיקרה אלא מדרבנן סובר ט"ז דאין בזה מעשה המצוה אלא הציווי והחובה בלבד.

מהי תשובתו של הרב גוסטמן? מהם שני הסוגים של מצוות דרבנן ומה ההבדל בין שני הסוגים?

אנסה להציע תשובה אחרת לשאלה היסודית על דברי הרמ"א, כיצד הוא פוסק שנשים אינן יכולות להבדיל בשל החשש לדעה שהן פטורות מהבדלה, הרי בכל מקרה לדעתו נשים יכולות לברך על מ"ע שהז"ג. אולי כך: כפי שראינו בדף הקודם, הרמ"א צועד בדרכו העקרונית של הריב"ן שמעיקר הדין נשים לא היו אמורות לברך, שכן זוהי ברכה לבטלה, וכפי שהוא כותב בדרכי משה 'דאף על גב דאין מוחין לנשים המברכות על מצות עשה מכל מקום מוטב שלא לברך', 'שהנשים בעצמן עדיף שלא לברך אלא שאין מוחין בידן'. חכמים התירו להן לברך רק כדי לעשות להן נחת רוח, שלא ירגישו מודרות מהמצוות והחגים. נראה שצורך זה התעורר רק במצוות שבהן כל אדם מברך לעצמו, כמצוות לולב וכדומה. בהן אם היינו אומרים לנשים שלא לברך הן היו נפגעות וחשות לא שייכות לחג, ולכן לאחר שנשים נהגו לברך לא מחו בהן. אך הבדלה בדרך כלל נעשית בחוג המשפחה, ובדרך כלל האב נוהג להבדיל לכל בני הבית. במצוה זו לא התעורר אפוא צורך ונשים לא נהגו לברך ולכן חכמים לא הורו שלא למחות בהן.

ז. נלמד לסיום את פסיקת המשנ"ב (רצו, ס"ק לה):

לא יבדילו לעצמן - והב"ח כתב אפילו למאן דאמר שפטורות מכל מקום יכולות להמשיך על עצמן חיוב ולהבדיל לעצמן כמו בשופר ולולב שגם כן פטורות ואפילו הכי מברכות כמבואר לקמן בסימן תקפ"ט ומסיק המ"א דהעיקר כדברי הב"ח.

נשים שאבות אבותיהן עלו לארץ מארצות אירופה, יכולות אפוא להבדיל לעצמן - גם אם נשים פטורות מהבדלה, להלכה דינה כמ"ע שהז"ג רגילה שנשים יכולות לברך עליה. האם איש שכבר הבדיל או ששמע הבדלה בבית הכנסת ולא התכוון שלא לצאת י"ח יכול להבדיל לאישה? **המשנ"ב** פוסק שעל הבעל לחשוש לדעה שנשים פטורות מהבדלה (שם ס"ק לו):

ואם האנשים כבר הבדילו לעצמם או שנתכונו לצאת בבהכ"נ לא יבדילו כדי להוציא הנשים אם אין שם זכרים גדולים או קטנים ששומעין ממנו דלהיש חולקין (וסבורים שנשים פטורות מהבדלה) הוא ברכה לבטלה³ [מ"א וש"א], והנה בספר זכור לאברהם בערך הבדלה וכן בספר ברכי יוסף הביאו כמה פוסקים דס"ל דאפילו מי שהבדיל כבר יכול להבדיל בשביל הנשים, מ"מ למה לנו להכניס עצמן בחשש ספק לענין ברכה אחרי דהיא יכולה להבדיל בעצמה וכמו שכתבנו בס"ק הקודם.

ערוך השולחן גם דן בשאלה זו וכתב (רצו, ה):

וראיתי מי שכתב דאיש שכבר הבדיל לא יבדיל בשביל נשים כמו שהאיש אינו מברך על השופר בשביל הנשים כשהוא כבר יצא כמ"ש בס"י תקפ"ט [א"ר סקי"ח], ולי נראה שאין זה דמיון דבשופר פשיטא שאין שום חיוב עליהן אבל הבדלה לרוב הפוסקים חייבות ונהי נמי דלמיעוט יש לחוש שמא פטורות ובוודאי אם יכולות להבדיל לעצמן יותר טוב אבל אם אין יכולות מותר ומצוה לאיש לעשות בשבילן הבדלה שכן דעת רוב הפוסקים.

מה דין נשים שאבות אבותיהן עלו לארץ מארצות ערב ונוהגות שלא לברך על מ"ע שהז"ג? הן גם יכולות להבדיל לעצמן או שעליהן לחשוש לעמדה שנשים פטורות מהבדלה? כפי שראינו הרמ"א פסק בעקבות החשש לדעה זו שלא יבדילו לעצמן, והמג"א והמשנ"ב אמנם חלקו ופסקו להלכה שיכולות להבדיל, אך מתוך העמדה הכללית שנשים מברכות על מ"ע שהז"ג, ומה יעשו אפוא נשים שאינן נוהגות בדרך כלל כעמדה זו? כותב על כך **הרב עובדיה יוסף** (יביע אומר ט אור"ח קח, אות קמא):

קמא) בעמוד קצז אות ג, בענין חיוב נשים בהבדלה, הארכתי בזה בשו"ת יביע אומר ח"ד (חאו"ח סי' כג) והבאתי דברי השאלות דרב אחאי גאון, והרמב"ם, והסמ"ג, וראבי"ה, והרמ"ה, והרשב"א, והריטב"א, והמאירי, דכולהו ס"ל שדין הבדלה דאורייתא, ונשים חייבות בהבדלה. וכן פסק מרן בש"ע (סי' רצו ס"ח). וכן העלה מרן החיד"א בברכי יוסף (סי' רצו), ובשו"ת חיים שאל (סי' עד אות מג). וכן הסכים בשו"ת זרע אמת ח"ג (חאו"ח סי' כט). וכן כתב רבינו עבדאללה סומך בשו"ת זבחי צדק ח"ב (חאו"ח סי' כח) דנקטינן להלכה ולמעשה כסברת מרן שנשים חייבות בהבדלה, וכן המנהג בבגדאד ובכל תפוצות ישראל. ע"כ. וכן כתב תלמידו הרב בן איש חי ש"ב (פר' ויצא אות כב), שהעיקר להלכה שהנשים חייבות בהבדלה, ושכן פשט המנהג. ע"ש. וע"ע בשו"ת ישיב משה ח"א (סי' שלב). ע"ש. ובודאי שכן עיקר להלכה. (ודלא כמ"ש ע"ז הרב ר' יוסף משאש באוצר המכתבים ח"ג אלף תתנח, דספק ברכות להקל. דליתא). וראוי לאנשים ששומעים הבדלה בבית הכנסת מפי הש"צ, לכוין שאינם רוצים לצאת י"ח ההבדלה, ויבדילו בביתם להוציא י"ח גם את נשיהם ובנותיהם.

3. כפי שראינו בדף הקודם, גם העמדה שמאפשרת לנשים לברך מאפשרת זאת רק לנשים עצמן ולא לגבר שכבר קיים את המצוה ומברך עבורן.

מדוע גם נשים שאבות אבותיהן עלו מארצות ערב ונוהגות בדרך שלא לברך על מ"ע שהז"ג יכולות להבדיל לעצמן?

שאלות להתבוננות וסיכום:

1. האם נשים חייבות בהבדלה כשם שהן חייבות בקידוש?
הצג את מחלוקת הראשונים ביחס לטיב הקשר בין הבדלה ובין מצוות 'זכור את יום השבת לקדשו'. כיצד משפיעה מחלוקת זו על שאלת חיוב נשים בהבדלה?
2. האם נשים יכולות להבדיל לעצמן לפי הדעה שהן פטורות מהבדלה?
מה אמור להשיב הרמ"א לאור פסיקתו שנשים יכולות לברך על מ"ע שהז"ג? מה הוא משיב? כיצד מסביר הט"ז את דבריו? על אילו מצוות עשה שהזמן גרמן יכולות נשים לברך לפי דבריו ועל אילו לא? הצג את הסברו של הרב גוסטמן לדברים. מה אתה חושב על הדברים? נסה להציע הסבר אחר לדברי הרמ"א.
3. מה פוסק המשנ"ב? מה הדין כאשר הגבר כבר הבדיל או שמע הבדלה ולא התכוון שלא לצאת? מה פוסק הרב עובדיה יוסף? סכם את שתי הדרכים שמאפשרות לנשים להבדיל למרות הדעה שהן פטורות מהבדלה.